

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

דין מגלגלין עמו עד י"ב חודש

בגמרא ביבמות (מח:): תנו רבנן, מקיימין עבדים שאינם מלין, דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר, אין מקיימין. ועוד איתא בגמרא: אמר רבי יהושע בן לוי, הלוקח עבד מן העובד כוכבים ולא רצה למול, מגלגל עמו עד י"ב חודש, לא מל - חוזר ומכרו לעובדי כוכבים.

ודנה הגמרא בדעת מי אמר ריב"ל את דבריו: אמרוה רבנן קמיה דרב פפא, כמאן דלא כרבי עקיבא, דאי רבי עקיבא האמר אין מקיימין. אמר להו רב פפא, אפילו תימא רבי עקיבא, הני מילי היכא דלא פסקא למילתיה, אבל היכא דפסקא למילתיה פסקא. ובביאור דברי הגמרא מצאנו כמה ביאורים: רש"י בשם רבו פירש, שאם לא קיבל עליו מעולם להתגייר ולא פסק מגוינותו, אסור לקיימו, אבל אם בשעת לקיחתו התפייס להתגייר ואחר כך חזר בו - מותר לגלגל עמו י"ב חודש שמא יחזור בו.

ובאופן אחר פירש רש"י, שאם קנאו סתם אסור לקיימו בלא שימול, אבל אם מתחילה אמר לו הריני מגלגל עמך י"ב חודש ואם לא תמול אמכור אותך, בכהאי גוונא מותר, כיון שעד אותה שעה אינו אלא כשכיר בעלמא.

ודרך שלישית כתבו התוספות (ד"ה היכא) בשם ר"י ורב האי גאון, שאם נתרצה למול ודוחהו, אז אין מקיימין, לפי שמצוה למול והשהווי מצוה לא משהינן, אבל היכא דפסק שלא ימול אינו מחוייב למולו בעל כרחו ומגלגל עמו י"ב חודש אולי יתרצה.

ובהמשך הגמרא מובא: שלח רבין משמיה דרבי אילעאי וכל רבותי אמרו לי משמו, איזהו עבד ערל שמותר לקיימו - זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו. אמרוה רבנן קמיה דרב פפא, כמאן דלא כרבי עקיבא, דאי רבי עקיבא האמר אין מקיימין. אמר להו רב פפא, אפילו תימא רבי עקיבא, הני מילי היכא דלא אתני בהדיה, אבל היכא דאתני אתני.

להלכה פסק השולחן ערוך (יו"ד סימן רסז ס"ד): לקח עבד גדול מהגוי ולא רצה העבד לימול, מגלגל עמו כל שנים עשר חדש, יתר על כן אסור לקיימו כשהוא ערל, אלא חוזר ומוכרו לגויים. והוסיף הרמ"א: ודוקא במקום שקנאו כדי לגיירו, אבל אם התנה בפירוש שלא למולו, וכן במדינות אלו שאסור לגייר שום גוי, הוי כאילו התנה עמו שלא למולו ומותר לקיימו ערל כל זמן שירצה, וכן הוא המנהג פשוט.

מכירת המן למרדכי כעבד

והנה בגמרא במגילה (טו.) על הפסוק (אסתר ה' יג) "וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך", דרשו חז"ל: וכי משום דרואה מרדכי יושב בשער המלך אמר 'כל זה איננו שוה לי', אלא כדרב חסדא, דאמר רב חסדא, זה בא בפרוזבולי וזה בא בפרוזבוטי. אמר רב פפא, וקרו ליה עבד דמזדבן בטולמי דנהמא [- בככרות לחם]. ופירש רש"י: וזה בא בפרוזבולי וזה בא בפרוזבוטי, מרדכי בא אליו בטענת עושר, המן בא בטענת עוני, שמכר המן את עצמו למרדכי קודם לכן ימים רבים בככרי לחם. בולי, לשון עושר... בוטי, לשון עניות...

ובספר מנות הלוי לרבי שלמה אלקבץ (שם) הוסיף וכתב: ודבר זה האמור בגמרא בקוצר, הנה הוא כתוב בתוספתא דתרגום בפסוק 'וכל עבדי המלך'. וכאן הולך ופורט מנות המלך את המעשה שארע עם מרדכי והמן [תחילתו בתרגום שלפנינו ורובו אינו לפנינו], ונציג תרגומו, תרגום חופשי, בלשון הקודש: וכל עבדי המלך אשר בשאר המלך כורעים לצלם שהעמיד המן עמו ומשתחוים לו [- להמן], ומרדכי לא היה כורע לצלם ולא היה משתחוה להמן, על שהיה לו עבד ונמכר לו בכיכר לחם.

וגוף המעשה כך היה: בשנת שתיים למלך אחשורוש, מרדה בו עיר ששמה הינדיקא. ואסף צבא רב לכבוש אותה, ושלח אותם במהירות אליה, ומינה על מספר פלוגות את מרדכי ונתן לו צידה לדרך, ומינה את המן על מקצת פלוגות ונתן לו צידה לדרך בשוה, בשיעור המספיק לשלש שנים. והלכו וצרו על העיר הינדיקא. מרדכי וחיילותיו ממזרח והמן וחיילותיו ממערב. הלך המן והוציא ממונו וכל הצידה שניתנה לו לפרנסה בשנה אחת, ומרדכי צמצם את מונו והתפרנס במקצת לפי מה שנתן לו מהלך. וממשיך המדרש ומספר על המו"מ שהתנהל בין המן למרדכי, ושלא הסכים מרדכי למכור ממונו להמן, וכשבא המן אצל חיילותיו רצו להורגו על שלא היה לו מה ליתן, ושב אל מרדכי והבטיחו שישביב לו פי עשרה בריבית. ואמר לו מרדכי, אין אני מלווה בריבית, אם אתה רוצה למכור לי עצמך לעבד, אני מפרס את חיילותיך. והסכים המן. כשבקשו למצוא נייר לכתוב עליו את השטר לא מצאו, וכתב מרדכי את השטר על מנעלו.

וזה היה דבר השטר אשר נכתב בין המן למרדכי: אני המן בן המדתא מזרע אגג, שלח אותי המלך אחשורוש למלחמה על העיר הינדיקא, ומינה אותי על שש ריבאות חיילים, ונתן לי המלך צידה לפרנסתם, וכן עשה עם מרדכי בן שמעי משבט בנימין. ואני בזבזתי נכסי המלך שיצאו תחת ידי, ולא היה בידי ממון לפרנס את חיילות המלך, והלכתי ללוות ממרדכי בריבית, ואמר לי שאינו יכול להלוואת בריבית, שעשו ויעקב אחים היו. ולא יכולתי להוציא מתחת ידו עד שנמכרתי לו לעבד. ואם לא הודה לו שאני עבדו, או אם אסרב לעבוד לו יום אחד בשבת, כל ימי חייב, ובני ובני בני עד סוף כל הימים. או אם אנטור לו שנאה על שנמכרתי לו, כדרך שנטר עשו ליעקב על עסק הבכורה שמכר לו, ילקח עץ מביתי ויזקף ואתלה עליו. וקבלתי אני המן בן המדתא מזרע אגג, להיות עבד למרדכי היהודי בכל הכתוב בשטר הזה ברצוני ובחפץ נפשי, ע"כ.

מילת

וטבילת

המן עבד

מרדכי

יום ראשון כג ניסן

יבמות דף מח

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

ובספר שפתי צדיק (פורים אות כא) תמה: מרדכי כשקנה את המן לעבד, למה לא מל אותו בדין. ואם לא הניח למול עצמו, לא היה לו לקנותו. ואין שום הוה אמינא שיהיה המן מהול, שהיה שורש אבי אבות הטומאה רח"ל. ולכן ביאר שהיה אדום בחינת עשו הרשע, ולא היתה אפשרות למולו. או שראה מרדכי ברוח הקודש שנחוץ לו לקנותו, ולכן קנאו אף שלא הסכים למול.

ובהגהת האמרי אמת מגור כתב: יש לומר שמותר לגלגל י"ב חודש כדאיתא ביבמות (מח) ובשו"ע (יו"ד סימן רסז).

על הערה זו עמד גם רבי יהונתן אייבשיץ ביערות דבש (ח"א דרוש יז) אלא שהוא נוקט בפשטות לאיך גיסא. לדבריו: ברור דהטבילו ומלו מרדכי לשום עבדות, דקיימא לן בפרק החולץ דאין מקיימין עבד שירצה שלא למול. ואם התנה שלא למול - לחד מאן דאמר אין מקיימין כלל, ולחד מאן דאמר לא יותר מ"ב חודש, ואיך היה מרדכי רשאי לקיימו. [היינו שהיערות דבש נזקק להערת האמרי אמת, ומעיר על כך שלא יועיל כאן גלגול י"ב חודש כיון שמעשה זה אירע לאחר י"ב חודש, וכך מפורש במנות הלוי שפירש שמעשה זה אירע בשנה השנית למלכות אחשורוש, ואילו מעשה המגילה כולו לא החל אלא בשנת שלש למולכו].

ועוד הוסיף היערות דבש כראיה לדבריו, שכן שטר המכירה הנזכר בספר מנות הלוי, לא נזכר בו כלל תנאי זה. ואם כן ברור שלא היה מרדכי מקבלו אם לא שמל וטבל לשם עבדות, והיה חייב במצוות כאשה. וכך כתב גם הצפנת פענח (שו"ת ח"א סימן קלח אות א): וגם המן הוי עבד מן הסתם במילה וטבילה, ואם כן הוי כישראל. וכן מבואר מתוך פירושו למגילה (ט יג) על הפסוק "ואת עשרת בני המן יתלו על העץ", שכתב שם שלהמן היה דין תליה כיון שהיה עבד, ורק בניו שהיו בני נח לא היה בהם דין תליה, שאין דין תליה לבני נח.

ביאור החיד"א והחתם סופר ש'כי הגיד להם אשר הוא יהודי היינו המן

והחיד"א בכסא דוד (דרוש י לשבת זכור) הביא מה ששמע מחד מרבנן שפירש בדרך צחות את הפסוק (אסתר ג ד) "ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי", שכיון שהיה המן עבד למרדכי, ואם היו בארץ ישראל היו מלין וטובלין אותו לשם עבדות והיה חייב בכל המצוות שהנשים חייבות בהם. אם כן אפשר שמרדכי אמר להם על המן שהוא עבדו, ודין עבדי ישראל למול ולטבול ולקיים מצוות שהנשים חייבות בהם. ונמצא שאילו היה המן בארץ ישראל וידינו היתה תקיפה אז היה המן יהודי, וזה שאמר 'ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא' - המן - 'יהודי'. ועל כך: 'וימלא המן חמה'.

וכך כתב החתם סופר (תורת משה פ' תצוה אסתר שם, וכ"ה בפירוש שיר מעון על המגילה בסו"ס תורת משה מנכד החת"ס) שלפי שקנה מרדכי את המן לעבד, לפי זה היה המן עבד כנעני מהול שחייב במצוות כאשה ואם כן גם המן יהודי נקרא, כי שם יהודי הוא שם כללי. וזהו 'ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי' פירוש אם יש להם קיום ועמידה, 'כי הגיד להם אשר הוא יהודי' - שהמן יהודי הוא, ו'הוא' קאי על המן. וזה 'וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו', אדרבה בכל פעם היה מראה לו שטר מכירה תחת הכריעה, ולכן 'וימלא המן חמה'.

בדרך צחות יתכן להוסיף לפי זה ביישוב הערת הרמב"ן (מגילה ב.), בטעם שבתחילה לא מוזכר המן אלא בתור 'צורר היהודי', כמו שכתוב (אסתר ג י) 'ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן המדתא האגגי צורר היהודים'. ובסוף המגילה כונה 'צורר כל היהודים', ככתוב (שם ט כד) "כי המן בן המדתא צורר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם". ולפי המבואר יש לומר שכל שעה שהיה המן בחיי חיותו הרי אי אפשר לכנותו 'צורר כל היהודים', שכן אף הוא 'יהודי' נקרא וכמו שכתב החתם סופר. ורק אחר שתלו אותו ואת בניו על העץ, כינהו 'צורר כל היהודים'.

מחלוקת הרמב"ם והראב"ד אם מהני להתנות בתחילה שלא ימול

ובעיקר ההערת השפתי צדיק, בספר הציבי ציונים (הדרן למסכת מגילה) הציע ליישב הקושיא כעין דברי האמרי אמת מכח המבואר בסוגייתנו, אך לא מצד הדין שמגלגלים עמו י"ב חודש, כי אם מצד הדין המבואר בגמרא שאם התנה עמו על מנת שלא ימול שמותר לקיימו, וכפסק הרמ"א. וכך כתב הרמב"ם (פ"ח ה"ב): הקונה עבד מן הגוים סתם ולא רצה למול ולקבל מצות העבדים, מגלגלין עמו כל שנים עשר חודש, אם לא רצה חוזר ומוכרו לגויים או לחוצה לארץ. ואם התנה העבד עליו בתחילה שלא ימול, הרי זה מותר לקיימו כל זמן שירצה בגויותו.

ואמנם כתב לדחות יישוב זה, על פי מה שכתב הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה (פ"ד ה"ט): ואם התנה עליו מתחילה שלא ימול ולא יטבול - אלא יהיה כגר תושב - מותר לקיימו בעבדותו כשהוא גר תושב, ואין מקיימין עבד כזה אלא בזמן היובל, ע"כ. הרי שהגביל הרמב"ם התר זה שמתנה מתחילה שלא ימול, שהוא בתנאי שיהיה גר תושב בכל אותו הזמן, ואין מקיימין גר תושב אלא בזמן היובל [כמבואר ברמב"ם בהלכות עבודה זרה (פ"י ה"ו)]. וממילא בזמן מרדכי שלא היה יובל, לא יכול היה מרדכי לקיימו בלא מילה מכח מה שהתנה עמו בתחילה.

אמנם דעת הראב"ד (שם בהלכות איסורי ביאה) דלא כדעת הרמב"ם, ולדעתו מותר לקבל עבד על תנאי גם בזמן הזה, ואם כן לדעת הראב"ד עדיין עומד יישוב זה על מכונו, שלכך הותר למרדכי לקיימו כעבדו אף בלא מילה, כיון שהתנה עמו מתחילה על כך. [ומחלוקת הרמב"ם והראב"ד היא שורש מחלוקת השו"ע והרמ"א, שהשו"ע לא הזכיר ההיתר להתנות בתחילה, והרמ"א הוסיפו].

"ברור

דהטבילו

ומלו מרדכי

לשום עבדות,

דקיי"ל דאין

מקיימין עבד

שירצה שלא

למול. ואם

התנה שלא

למול - לחד

מ"ד אין

מקיימין כלל

ולחד מ"ד

לא יותר מי"ב

חודש. ואיך

היה מרדכי

רשאי לקיימו"

להנצחות והקדשות

פנה למייל המערכת

תרומתך מסייעת מאד!